

La construcció del model lingüístic de Marià Aguiló

Margalida Tomàs
(Societat Verdaguer)

A hores d'ara ja hi ha moltes pàgines escrites sobre aspectes del model de llengua literària que proposà Marià Aguiló, sobre les divergències que aquest model presentava respecte al d'Antoni Bofarull o sobre les baralles ortogràfiques en què es gastaren tantes energies al llarg dels anys setanta del segle XIX.¹ Queden, però, moltes coses a dir sobre les diferents solucions gramaticals triades per Aguiló per intentar establir d'una manera més definitiva quina era la «gramàtica empírica catalana» que, en paraules d'ell, volia fundar. Tot plegat és un tema llarg i complex que l'espai de què disposem no ens permet d'abordar. Sí que voldria presentar un conjunt d'informacions que, externament, dibuixen el camí i les etapes que va seguir Aguiló per dissenyar aquest model que tenia, com és sabut, dues bases fonamentals en els textos clàssics medievals i en la llengua parlada en les diverses contrades catalanes. És un camí que només es pot refer a mitges, amb punts poc clars encara i amb interrogants, en bona part per culpa del mateix personatge i de la seva manera de treballar; ja sé que és quasi un lloc comú haver-s'hi de referir i que sembla una excusa de mal pagador, però és escrupolosament cert: Aguiló va deixar poquíssims textos acabats, i, en canvi, centenars de notes sobre

1. Molta d'aquesta bibliografia anirà apareixent al llarg del present treball. Per a una visió de conjunt cal esmentar sobretot els estudis de SEGARRA, Mila. *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries, 1985; *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985; «Història de la normativa i dels models lingüístics de la llengua catalana». Dins: MARTÍ I CASTELL, Joan (cur.). *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. Barcelona: Columna, 1991, p. 179-188; «Les polèmiques lingüístiques prefabricades». Dins: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, 2001, p. 103-125.

tots els temes en què treballà. També, és clar, sobre llengua. Però el problema és que aquestes notes van sense datar: com les hem d'interpretar, llavors? No podem enganxar pensament rere pensament, idea rere idea, perquè primer hem de saber de quan són. Aquesta és una tasca fonamental i imprescindible. Per exemple, el recull sobre el seu pensament cançoner elaborat per Joan Puntí² pateix aquest mal: les idees estan agrupades per seccions temàtiques, però totalment barrejades pel que fa a la data d'escriptura. I és obvi que algú que ja recollia cançons abans de l'any 40 i que no en va publicar un primer volum fins al 1892 —i encara per força— havia de matisar o de canviar les seves idees, tant perquè el grau de coneixement adquirit sobre el tema era molt més gran, com per la incidència que sobre el seu pensament pogué exercir el moment cultural en què es desenvolupava. En el cas del pensament lingüístic ens trobem en la mateixa situació. Aguiló fa l'opció del català com a llengua poètica a partir de 1842 i mor el 1897, convertit en tot un patriarca, representatiu, a més, d'una manera d'entendre la llengua literària: «un predecessor de Pompeu Fabra», el va batejar, per exemple, Casas i Homs³. Són cinquanta anys de treballar amb el català i de fer-ho en unes circumstàncies en canvi constant, perquè òbviament aquests cinquanta anys coincideixen amb aquells en què el moviment de recuperació del català com a eina literària culta neix i es consolida. Això voldrà dir, és clar, que les necessitats i les intencionalitats de l'ús de la llengua per part d'Aguiló —i de molts altres que l'acompanyen en el camí— no poden ser les mateixes els anys cinquanta o els vuitanta, per exemple. Bé, doncs, assenyalar algunes d'aquestes necessitats i d'aquestes intencionalitats és el que voldria fer ara, encara que, com ja he dit, hagi de ser a vegades en forma d'interrogant i, per necessitat d'espai, a vegades només apuntant les idees.

El 1842, un al·lot de setze anys que viu a Mallorca envoltat d'una llengua vivíssima, amb la qual li arriben unes rondalles que l'entusiasmen, amb una formació acadèmica i intel·lectual deficient, però que s'ha convertit al romanticisme a través d'unes lectures exclusivament

2. PUNTÍ I COLLELL, Joan. *Ideari cançoner Aguiló*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

3. CASAS I HOMES, Josep M. «Un predecessor de Pompeu Fabra». *Estudis Romànics* XI, p. 51-63.

en castellà, ja s'ha posat a escriure poesia i ha decidit que la seva llengua poètica sigui la mallorquina. I serà en aquesta llengua que escriurà els molt nombrosos poemes dels anys quaranta i cinquanta.⁴ No podem entrar ara en l'anàlisi de quines foren les motivacions que el portaren a aquesta decisió i, menys encara, en les consideracions a què ens duria el fet que una decisió com aquesta fos acceptada com a fet corrent, a inicis dels quaranta, pels seus mestres mallorquins, Tomàs Aguiló i Josep M. Quadrado, o després, ja a Barcelona, per Pau Piferrer i els altres intel·lectuals del seu entorn. Ens hem de centrar en la qüestió llengua. Marià Aguiló, en aquests primers anys, es troba amb la necessitat d'elaborar una llengua poètica. I aquesta elaboració li presenta una doble problemàtica: d'una banda es troba amb un instrument nou des del punt de vista literari, pràcticament sense referents, amb una «llengua verge», com diu ell mateix, i amb la qual vol fer una poesia romàntica, és a dir, moderna; i, molt aviat, sobretot després d'uns quants anys de viure a Barcelona, on es trasllada el 1844, a aquest problema se li afegirà el de trobar un equilibri entre la utilització de les formes més pròpies del seu dialecte mallorquí i aquelles més generals de la llengua. Això, ja és sabut, serà un dels punts de fricció amb Tomàs Aguiló;⁵ en tot cas, al llarg d'aquests anys quaranta i en els primers cinquanta, Aguiló va elaborant de poema en poema la seva llengua: i així, el 1852, Guillem Fortesa constatarà, amb més o menys mala intenció, que Marià és «el que ha fijado el lenguaje poético mallorquín», «el que acaba de fijar el lenguaje poético de nuestra habla insular».⁶ Però des de Barcelona, i mentre aspira encara a la fama amb els poemes mallorquins, Aguiló descobreix un altre aspecte de la llengua catalana quan comença a posar-se en con-

4. Al llarg de la dècada dels 40 escriví 140 poemes en català i només 7 en castellà; 19 dels catalans foren escrits abans de l'anada a Barcelona. Durant els anys cinquanta n'escriví uns 40 més en català. Vegeu TOMÀS, Margalida. «Notes sobre la poesia de Marià Aguiló dels anys quaranta». Dins: *Miscel·lània Ricard Torrents*. Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 572-594.

5. MAS I VIVES, Joan. «Influència de Tomàs Aguiló i Josep Maria Quadrado en la formació de Marià Aguiló». Dins: *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural entorn de J. M. Quadrado i J. Ll. Pons i Gallarza*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 2008, p. 31-55.

6. Cartes de Guillem Fortesa a Marià Aguiló del 4 de juliol i del 23 d'octubre de 1852. *Fons Marià Aguiló* de la Biblioteca de Catalunya, 48,5.1.

tacte amb els manuscrits catalans de la biblioteca de Sant Joan, on ha entrat d'ajudant de Piferrer. S'interessa per Llull i comparteix l'interès amb els seus amics de Mallorca — Bartomeu Ferrà, Quadrado, i sobretot amb Bartomeu Muntaner, a qui, el 1847 li demana que el faci partícip de «los hallazgos que hagais en el archivo, las canciones populares a que puedas seguir la pista que ya se que para ello tienes buen olfato, y en fin de alguna producción que te salga entre manos de las que honran nuestro parnaso mallorquín».⁷ Tot això, que ha començat sent poc més que una afició, prendrà una nova dimensió cap al 1852: efectivament, Aguiló ha iniciat el camí de la professionalització com a bibliotecari, cosa que implica fer-se un currículum intel·lectual per poder pujar en l'escalafó. I ell tria l'especialització en literatura catalana, on té molt camp per córrer, relativament poca competència i en el qual pot desenvolupar profitosament el que fins aleshores havia començat d'una manera només intuïtiva. És en els cinquanta que el seu programa de treball gira sobretot entorn de l'estudi dels manuscrits catalans i de la recerca més sistemàtica de cançons populars. Són els anys de llargues estades a Madrid,⁸ on escorcolla els manuscrits catalans de la Biblioteca Nacional, la de l'Escorial, de l'Acadèmia de la Història, a més, entre altres, de les de Toledo i Saragossa, alhora que peregrina pels ministeris a la recerca de nomenaments professionals i de llicències i ajuts per als seus treballs; són també els anys de les llargues excursions estivals a la recerca de cançó tradicional.⁹ És a dir, és el moment en què s'inicien dos dels grans projectes aguilonians: la publicació del recull de cançons i, molt especialment, l'edició i estudi dels principals autors medievals. La seva documentació professional conservada ens ofereix informacions interessantíssimes en aquest aspecte. Només una mostra: per l'agost de 1852, quan ja és a Madrid aprofitant les vacan-

7. Carta de Marià Aguiló a B. Muntaner del 13 de Febrer de 1847. *Fons Marià Aguiló* 50.1.1.

8. La primera, del juliol de 1852 al setembre de 1853; la segona, del febrer al juliol de 1854.

9. N'hi ha un seguiment detallat a MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

ces, cursa una sol·licitud de llicència del seu càrrec d'ajudant primer de la biblioteca de Barcelona amb aquests arguments:

Que los deberes de su cargo, unidos a una antigua y constante afición, le han llevado a estudiar la Literatura lemosina, de la que es dicho Establecimiento emporio, sin despreciar por enojosas las más ligeras minuciosidades de su Bibliografía; visitando con este objeto casi todos los Archivos y Bibliotecas de alguna importancia en las provincias de la antigua Corona de Aragón, y recorriendo repetidas veces los diferentes departamentos del Mediodía de la Francia, vasto teatro donde floreció aquel venerable e importantísimo idioma.

Estos viajes y un largo y asiduo estudio han puesto al que suscribe en el caso de reunir curiosas descripciones de obras generalmente ignoradas y copias completas o grandes retazos de varias otras escasas o inéditas para concluir, con el tiempo, una *Biblioteca de los AA. Españoles que han escrito en la antigua lengua catalana* (o lemosina como la denominan algunos escritores) a fin de contribuir con ella a preparar la historia de una literatura que cultivaron sabios como Ramon Lull, cronistas como Desclot y Muntaner, y poetas como Ausias March y Mosén Ruiz de Corella, además de la muchedumbre de los trovadores del Gay Saber.

De notar es que este idioma a pesar de hallarse en la otra parte de los Pirineos en estado de verdadera descomposición por los numerosos dialectos o *patois* en que está subdividido, lo cultivan hoy día poetas notables y lo estudian filólogos distinguidos; mientras que en España, en donde el pueblo lo conserva todavía en toda su primitiva vitalidad y fuerzas, tanto en el Principado de Cataluña, como en las Islas Baleares y aun en el antiguo reino de Valencia, se encuentra (salvo rarísimas y honrosas excepciones) divorciado de las Buenas letras y sin otras manifestaciones impresas que las de la catequística y de la poesía vulgar.

Deseoso pues el que suscribe, de llevar adelante el trabajo emprendido, para cooperar, según sus débiles fuerzas, al mayor esclarecimiento de las Letras españolas, aunque solo sea con el catálogo o inventario de los libros y códices que nos quedan escritos en la lengua que hablaron los Condes de Barcelona, y en que consignaron su propia historia reyes como Don Jaime el Conquistador y Don Pedro el ceremonioso:

A V.E. rendidamente suplica que se digne conceder al exponente algunos meses de licencia para recorrer las Bibliotecas de Madrid y del Escorial que tantos tesoros guardan de aquel idioma, protegiendo así un estudio que nos toca tan de cerca y que tan cultivado se halla en las principales naciones de Europa como olvidado en España

desde el casamiento de los Reyes Católicos que hirió de muerte la antigua lengua lemosina en el apogeo de su gloria y en lo más florido de sus esperanzas.¹⁰

Serà precisament lligat a aquest projecte d'edició que Aguiló començarà a fixar-se en els aspectes ortogràfics i serà a partir del descobriment de la riquesa lingüística de les fonts escrites que s'accentuarà el seu inicial interès per l'estudi de la pròpia llengua: sabem que el 1854 ja està recollint paraules per a un diccionari,¹¹ que el 1856 quan treballa amb els manuscrits que li cauen a les mans té en ment «la complicada gramàtica y su caprichosa ortografía»,¹² i que el 1858 ja es preocupa de recopilar material lingüístic.¹³ Instal·lat a València, on ocupa la plaça de primer bibliotecari, el 1860 és premiat per la Biblioteca Nacional de Madrid el seu projecte de *Bibliografía catalana*, el que acabarà sent el *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Aquest nou projecte obliga Aguiló a encarar-se amb tot un material que ell mateix reconeixia que no havia tingut en compte fins aleshores, el dels molts papers publicats en català al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII: «Al recorrer en 1850 las comarcas catalanas del otro lado del Pirineo en busca de sus cantos populares y de los antiguos manuscritos de nuestra materna literatura, apenas investigamos los rituales de que se servían en las parroquias del Rosellón y Cerdeña».¹⁴ Aquests escrits, molts dels quals no tenen cap mena d'intenció literària, li posen al davant una llengua catalana de característiques molt diferents a la dels còdexs i manuscrits amb què havia treballat fins aleshores. I, evidentment, els tres anys d'estada

10. *Fons Marià Aguiló*, 7.4.2.

11. Carta al seu pare del 16 d'agost de 1854. *Fons Marià Aguiló* 14.2.2.

12. Carta a Agustín Durán del 29 de desembre de 1856: «Aunque apenas pasa día que en las pocas horas que tengo para mi no aumente mis mamotreos siquiera con algunas hojas; éstas empero hoy sirven para enriquecer nuestro abundantísimo diccionario, especie de borceguí sin soleta que nunca lograré hartar, o la complicada gramática y su caprichosa ortografía». *Fons Marià Aguiló*, 47.5.3.

13. Carta a B. Muntaner del 20 d'octubre de 1858: «Deseo recoger la gramática cartilla y folletos lemosines que se hayan publicado en Menoría: algunos días hace me dijeron que anunciaba la *Gaceta* un diccionario menorquín. Si es cierto y tienes proporción para adquirirlos ya lo harás.» *Fons Marià Aguiló*, 50.1.3.

14. AGUILÓ, Marià. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid, 1923, p. 70.

a València el posen en contacte amb una variant més de la llengua catalana, cosa que li dona un exhaustiu coneixement de la llengua parlada en tots els territoris del domini lingüístic.

Arribats, doncs, als primers anys seixanta, Aguiló té un ampli coneixement de la llengua catalana medieval i de la llengua oral, viva, un coneixement, i això és important remarcar-ho, totalment empíric, no fruit d'una formació pròpiament de lingüista, encara que també anés coneixent les principals obres dels romanistes europeus. Com deia anys després ell mateix, la llengua «li entrà pels ulls» —i també per les orelles, podríem afegir nosaltres—, i això que, anys més tard, en plenes polèmiques lingüístiques, ell farà servir en defensa seva, era al mateix temps el que li provocava una innegable inseguretat, combatuda a còpia d'exhibició d'un ingent material recollit. També és el que explica per què durant molt de temps el seu criteri ortogràfic es basés en la tradició escrita i no en l'etimologia. Ara bé, el que m'interessa remarcar és que en aquests moments, tot just estrenada la dècada dels seixanta, l'estudi de la llengua és un aspecte lligat exclusivament a la tasca erudita, un aspecte d'especialistes, i les solucions lingüístiques a què va arribant de mica en mica es refereixen només a aquests àmbits. La qüestió ortogràfica, per exemple. Pel febrer de 1860, comentant l'edició d'unes obres de Llull, Bartomeu Muntaner li planteja la seva postura —contrària a la de Quadrado— d'escriure els plurals femenins amb *e*, així com de regularitzar-ne l'ortografia; Aguiló es mostra totalment d'acord amb ell:

El año pasado sostuve la misma *tesis* con igual empeño contra Antonio de Bofarull, y me parece que te lo dije. Atribuyo la opinión de nuestros contricantes a que han leído más pergaminos, registros, procesos, etc. en lemosín, que buenos libros impresos en el mejor tiempo y que códices literarios. Los que reproducían las obras literarias de lujo y más tarde los impresores tuvieron que fijar algo más la ortografía que los oficinistas y simples escribientes que dejaron tanto papel en los archivos.¹⁵

15. Carta a Bartomeu Muntaner del 21 de febrer de 1860. *Fons Marià Aguiló*, 50.1.5.

I acaba el seu raonament amb el que després serà el seu gran argument en aquesta qüestió ortogràfica: «Mi afán de uniformizar el lenguaje al mayor número de los que le hablan es también otro motivo de que haya aceptado la ortografía del siglo 15 en todo lo que tiene de acceptable». I aquí hem de recordar que quan escriu aquestes ratlles Aguiló viu encara a València.¹⁶

La situació, però, estava a punt de canviar. Només dos anys després, tot just retornat a Barcelona, Aguiló comença a trobar-se amb un fet nou: ara, les qüestions lingüístiques deixen de ser cosa de quatre erudits i la doble necessitat de trobar tant un model de llengua literària com de fixar-ne l'ortografia es planteja lligada a una nova literatura que té cada vegada més difusió i que necessita solucions immediates. Recordem, en aquest sentit, l'enquesta lingüística que Antoni de Bofarull passa als seus companys intel·lectuals —entre ells, Aguiló— per tal de resoldre dubtes de cara a la publicació de *L'Orfeneta de Menargues*.¹⁷ La constatació d'aquesta nova realitat té per a Aguiló una data concreta: 1862. Ja pel febrer, és comissionat per l'Acadèmia de Bones Lletres per formar part del grup que ha d'elaborar una gramàtica i un diccionari,¹⁸ el mateix mes el trobem en una altra comissió encarregada de discutir l'ortografia dels volums dels Jocs Florals —del qual consistori forma part per primera vegada—, on comencen a aflorar les primeres reticències;¹⁹ també és l'encarre-

16. En una nota sense datar, torna a insistir en la mateixa idea: «En ortografía me ha guiado la mayor correspondencia de los signos con la pronunciación y la mayor tradición o uso constante en la manera de escribir las palabras». *Fons Marià Aguiló* 28.1.1., d. 30.

17. GINEBRA, Jordi. «Una enquesta lingüística a mitjan segle XIX». Dins: *Estudis de Llengua i Literatura catalanes XXI*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 93-115.

18. MIRET I SANS, J. «Dos siglos de vida académica». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 69 (1918-1920), p. 326.

19. El 14 de febrer de 1862, Aguiló escriu a Muntaner: «Milá, Bofarull, Estorch, Martí, Rubió, etc. se reunen dos veces por semana en mi casa para convenir en la ortografía que debemos adoptar en los Juegos Florales. En estas sesiones hay más calor de lo que puedes figurarte, cada uno tiene su teoría y cree que puede mangonear en la lengua según su capricho. Hasta ahora por una especie de milagro he logrado que prevalezca la tradición, lo más racional de la costumbre. Milá es quien se me opone menos o quien más pronto entra en razón». *Fons Marià Aguiló* 50.2.2.

gat de fer el discurs de tancament de la festa i de corregir el volum d'aquell any: «Corregí de prisa las pruebas dejando alguna vaguedad en la ortografía a fin de respetar a cada uno de los escritores. En lo mio adopté la ortografía que creo más lógica y prudente, veremos si los maestros la censuran mucho».²⁰ A partir d'ara, doncs, tot el que fa referència a la llengua pren una nova dimensió i una repercussió pública impensable pocs anys abans; i, a més, hem de tenir en compte que, com deia anys després el mateix Aguiló, hi havia «alguna cosa a guanyar en lo escriure en català, (honra o profit)». No entraré en el detall de les enemistats que comencen llavors entre Aguiló i Bofarull, i que aquest explicitarà en el seu treball de 1864 *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la lengua catalana*, on apareix ja el qualificatiu d'*arcaïsta* referit a Aguiló, una denominació que l'acompanyarà la resta de la seva vida.²¹ Tornaré una mica més endavant a la qüestió de l'arcaisme. Ara m'interessa destacar uns altres aspectes importants: en primer lloc, el que fa referència a la unitat de la llengua. Precisament a partir de 1862 i, més o menys fins a 1866, Aguiló comença la publicació dels primers plecs del seu Catálogo. Per a això, busca nou material i reescriu les notes bibliogràfiques que havia presentat al concurs. Doncs bé, si repassem el que arribà a publicar en aquells anys veurem que llavors l'interès que el mou és molt més el lingüístic que no el bibliogràfic; comentaris sobre el

20. Carta a Muntaner del 7 de novembre de 1862, *Fons Marià Aguiló*, 50.2.2. A més de la qüestió ortogràfica, el seu discurs de 1862 tingué un fort ressò en l'aspecte lèxic, per la tria d'un determinat vocabulari. Hi ha diverses referències a aquest discurs en notes molt tardanes.

21. Bofarull aprofità també la plataforma de l'Acadèmia de Bones Lletres per atacar la tendència arcaïtzant. En la sessió de l'1 d'abril de 1864, a la qual no assistia Aguiló, aleshores treballant a la Colombina de Sevilla, presentà el seu sistema gramatical i llegí un estudi sobre el desenvolupament de la llengua catalana, que acabava «atacando a los arcaístas». MIRET I SANS. «Dos siglos de vida académica», p. 329. L'atac a l'arcaisme del llibre de Bofarull també fou percebut a Mallorca: «Rosselló tiene hace días la gramática de Bofarull y le ha chocado la censura que en ella ha leído del uso de voces anticuadas». Carta de Muntaner a Aguiló del 21 de juny de 1864. *Fons Marià Aguiló*, 50.2.4. Recordem que Jeroni Rosselló havia publicat el 1862 el seu volum *Lo foglar de Mallorca*, que recollia els poemes amb llenguatge arqueològic. Vegeu MASSOT I MUNTANER, Josep. «La llengua arcaica durant la Renaixença». Dins: *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 9-27.

valor de la llengua dels textos, reproducció de fragments de les obres ressenyades que exposen la situació lingüística, són continus; però, a partir de 1865 un aspecte d'aquests comentaris destaca clarament per sobre dels altres: l'obsessió per demostrar que la llengua parlada a les terres catalanes és la mateixa i, a més, que literàriament ha mantingut sempre la seva uniformitat; així, el 28 de juliol escriu a Muntaner i li diu que ha redactat «una nota larga, que tengo impresa, probando la unidad literaria del catalán y citando el testimonio de los rituales».²² Efectivament, la llarga nota que introdueix l'apartat dels rituals eclesiàstics parla del seu interès històric, però afegeix:

No es precisamente esta consideración lo que nos mueve a catalogar dichos rituales. Nuestro deseo, al entresacar de los mismos varios retazos en lengua catalana es puramente filológico; creemos que la composición concienzuda de la parte que contienen, escrita en nuestro romance, bastaría por si sola para resolver casi todas las cuestiones y dificultades que se han suscitado en el cultivo y manejo de esta lengua, y zanjaría las dudas que pueden promoverse acerca de su unidad en todas las provincias y antiguos reinos en que es hablada. Redactado el texto catalán de estos distintos ordinarios (en cuanto a su forma o lenguaje) con completa independencia unos de otros, varios en apartadas diócesis, y todos sin mira alguna literaria ni más anhelo que el de hacerse entender de todas las clases de la sociedad, y principalmente de los menestrales y aldeanos de los respectivos obispados, son, a nuestro ver testimonios irrecusables que, consultados sin prevención, pueden constituir juntos una especie de autoridad casi académica, toda vez que falta ésta al malogrado idioma catalán.²³

Els comentaris d'aquest tipus són constants i és important remarcar-ho; no només per la defensa de la unitat lingüística sinó perquè aquesta es basa en testimoniatges que posen en evidència la conservació més o menys uniforme de l'idioma al llarg dels segles en les seves fonts escrites.²⁴ Amb això Aguiló fa un pas important i posa una

22. Fons Marià Aguiló, 50.2.5.

23. AGUILÓ, Marià. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid 1923, p. 44.

24. És interessant la nota que acompanya una obra del mallorquí Miquel Ferrer, *Evangelis dels diumenges*, precisament la primera obra mallorquina que apareix al catàleg: «A fin que el primer libro mallorquín mencionado en este Catálogo no induzca a creer equivocadamente que el mayor número de vocablos

baula més en la seva defensa del model lingüístic basat en la tradició, en l'ús constant de determinades fórmules o solucions: ja no només els clàssics medievals, sinó textos no estrictament literaris es poden fer servir com a arguments d'una determinada concepció del model lingüístic que cal adoptar per a les noves manifestacions literàries. És també en aquests comentaris que acompanyen la primera part del Catàlego on comencem a trobar, ara encara de forma escadussera, una altra de les idees que després seran recurrents en Aguiló: la valoració de la llengua de «nuestras montañas»; tanmateix, com dic, no serà fins anys més tard que aquest argument passarà a un primer pla.

També és en aquests moments, a partir de 1866, quan Aguiló comença les gestions per a la publicació dels volums de la Biblioteca Catalana. Doncs bé, en plantejar-se la idea decideix fer les introduccions i les notes en català, cosa que suposarà un punt clar de controvèrsia amb Bartomeu Muntaner.²⁵ Aguiló ha avançat un pas més: la recuperació dels clàssics catalans ja no és només una qüestió erudita, sinó que s'inscriu dins un moviment general i molt més ampli; la llengua catalana és ja un vehicle apte per a tot ús: «conozco que escribir un prólogo en castellano a una obra catalana que no se traduce es confesar que aquella lengua ha muerto y yo no lo puedo decir porque no lo creo». I coherent amb aquesta nova presa de posició, és llavors que comença a canviar la llengua de la seva correspondència. El català és la llengua utilitzada a les cartes amb un nou corresposnal, Tomàs Fortesa,²⁶ una nova amistat que serà molt important des

catalanes que se conservan vivos en las Baleares, y se han anticuado ya en varias comarcas del principado, y el tono y pronunciación de aquellos isleños basten para que deba mirarse su lengua como un dialecto separado del catalán, conviene advertir que las diferencias ortográficas, etc. que se notan en la muestra copiada, provienen de que su autor, faltando a la costumbre y tradiciones literarias de los principales cultivadores del idioma materno, ha tenido el prurito de desfigurar y envilecer la lengua mallorquina, que ha sido y es la catalana». *Catàlego*, p. 24.

25. MAS I VIVES, Joan. «L'epistolari entre Marià Aguiló i Bartomeu Muntaner, font per a l'estudi de la Renaixença». *Randa* núm. 30 (1991), p. 177-192.

26. Tomàs Fortesa, tretze anys més jove que Aguiló (va néixer el 1838), intercanvià unes poques cartes en castellà amb Aguiló el 1867, però a partir de 1868, quan la correspondència es consolida, la llengua ja és sempre la catalana. A partir de 1870, el català passa a ser la llengua de la correspondència amb M. V. Amer, J. Rosselló i B. Muntaner.

del punt de vista lingüístic i gramatical per a Aguiló perquè amb els anys hi troba un interlocutor perfecte: d'entrada, Aguiló emmotllarà Fortesa amb les seves idees gramaticals i, en aquest sentit, no hi ha dubte que Fortesa va ser el veritable i més fidel deixeble de les ensenyances d'Aguiló i el que, a més, les explicità per escrit a partir dels seus articles i treballs. També va ser-ne col·laborador efectiu en diversos camps, però el que interessa destacar aquí és que la influència també anà en sentit contrari perquè Fortesa li obrirà noves perspectives a ell, especialment gràcies al seu domini del llatí i de les etimologies: «Les etimologies llatines és lo que tendries més proporció per apuntar quan te n'ocorren», «voldria que hi agafasses costum d'apuntar els noms que et sorprenguin i les etimologies que t'ocorrin», «les descomposicions llatines que fas d'alguns mots me ve molt bé, a pesar de certa desconfiança amb que és precis pendre les etimologies que a 1ª vista se presenten més òbvies».²⁷ «T'agraesc la nova remesa de paraules de les Metamorfosis de n'Alegre. Encara que les tenga són un comprovant teu que moltes duen l'equivalència llatina.»²⁸

Aquesta nova col·laboració amb Fortesa és un dels factors que fa que, a partir dels setanta, Aguiló se centri en una de les moltes tasques començades, el diccionari de la llengua catalana. De fet el lèxic és un dels components de la llengua al qual donà sempre més importància i la relació amb Fortesa li proporciona un nou impuls en aquest sentit. El 1873 el recull lèxic ja és de «80.000 trinxes de paper embrutades» i fins a la seva mort no farà més que créixer, perquè «la costum, la *passió del Diccionari* és consemblant a la del fumar o del beure».²⁹ Però aquesta *passió* personal es convertirà en alguna cosa més en entrar a la dècada dels vuitanta. Perquè ara, arran del desenvolupament que ha adquirit el moviment literari en català, el diccionari és també una peça cobejada pels editors. Com, per exem-

27. Cartes d'Aguiló a Fortesa de l'1 de juliol de 1872, del 13 de juny de 1873 i del 12 de setembre de 1873. *Marian Aguiló i la "Renaixença" a través d'un epistolari de 266 cartes a Tomàs Fortesa (1867-1897)*. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1966.

28. Carta del 3 de desembre de 1880.

29. Un any abans de morir encara escrivia: «des de que som aquí hauré fet prop d'un milenar de papeletes de paraules pel meu etern magatzem, que Déu sap si s'aprofitarà». Carta a Fortesa del 20 d'agost de 1896.

ple, els Espasa, que hi veuen un negoci perquè n'hi ha una necessitat, una demanda:

No estranyis la meua preocupació, que no n'hi ha per menos. En mans de qualsevol que no fos jo seria un gran negoci. Els exemplars de la 2ª edició desacreditada del Labèrnia se paguen a 9 i 10 duros, i no se'n troben. Els Espases que el reproduïren hi tornaran si jo no los don el meu. Na Trina s'ha entretengut en col·locar les papeletes fetes i ja no caben en els quatre grans calaixos. Per altra part no em queden forces ni vida per enllestir aquest treball.³⁰

Tanmateix, encara que Fortesa s'implicà en la feina del diccionari i aquest és un tema recurrent a la seva correspondència dels anys 1882 i sobretot 1883, finalment els Espasa hagueren de conformar-se amb la nova reedició del Labèrnia i el diccionari d'Aguiló quedà com una altra de les seves feines pendants.

Per més que l'aspecte estrictament ortogràfic no era, en principi, un factor al qual donés una especial significació, la necessitat d'una mínima codificació sorgida arran de la dinàmica del moviment literari i de les noves publicacions i, també, tota la polèmica que s'anava desenvolupant entorn del tema, van fer que a partir d'un moment donat Aguiló hagués d'entrar en el debat. Sembla que Aguiló no comença a acceptar el paper de cap de fila d'una de les escoles en lluita fins a 1867: és l'any de l'altre atac directe de Bofarull amb els articles dels «Escollors de la lengua catalana» apareguts a *El Principado* el 18, 22 i 31 de desembre d'aquell any³¹ i és el moment en què Aguiló comença a entrar de ple en la lluita per controlar els jocs florals.³² No és ara el moment d'entrar altra vegada en l'anàlisi d'aquestes tensions que ocuparen més d'una dècada i en les quals es barrejava ideologia, personalisme, concepcions lingüístiques enfrontades, etc. Tot un

30. Carta a Fortesa, sense data. Ha de ser de 1883. A *Marian Aguiló i la "Renaixença"* es troba mal col·locada, p. 142.

31. Tots els escrits mencionats de Bofarull es troben reunits a BOFARULL, Antoni de. *Escrips lingüístics*, edició a cura de Jordi Ginebra, Barcelona: Alta Fulla, 1987. Tomàs Fortesa s'implicà també en el debat. Vegeu MASSOT I MUNTANER, Josep. «Tomàs Forteza i la polèmica dels plurals en —es». Dins: *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, p. 28-37.

32. TOMÀS, Margalida. «Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona (1859-1875)». *Randa* núm. 5 i 6 (1977).

conjunt de factors i circumstàncies que sobrepassaven en molt el camp estrictament lingüístic i, no diguem, l'estrictament ortogràfic. Tanmateix, sense aturar-nos-hi en detall sí que podríem assenyalar que el mateix fet de l'existència de les polèmiques o, millor dit, el fet de trobar-se Aguiló, més o menys voluntàriament, en el centre d'aquestes discussions ortogràfiques, és un factor que l'empeny a definir-se i a perfilar el seu model lingüístic. L'estudi detallat de com adopta unes solucions ortogràfiques concretes o altres només es troba, a hores d'ara, esbossat i és un camí ple de dificultats intentar refer-lo. Voldria només assenyalar uns aspectes de conjunt que em semblen significatius.

És prou sabut que la inicial batalla de les *as* contra les *es* prengué a partir d'un moment una clara deriva antimallorquina, i això ha portat a considerar els autors mallorquins com un bloc, un conjunt capitanejat per Marià Aguiló. Tanmateix, la unanimitat a l'hora de seguir les directrius d'Aguiló per part dels mallorquins estava molt lluny de ser real; no cal ni esmentar el cas de Tomàs Aguiló, que el 1883, en publicar el volum de *Poesias en mallorquín* (dins el conjunt de les seves *Obras en prosa y en verso*) en el seu habitual registre dialectal literari, fa exclamar a Tomàs Fortesa: «he vist amb gran disgust no l'ortografia que ja esperava, sinó el pròleg que un dia hauré de refutar».³³ Perquè en aquest pròleg, Tomàs Aguiló entrava de ple en la qüestió ortogràfica per declarar-se no seguidor de cap dels sistemes enfrontats i per ironitzar sobre qui podria ser aquell «de tant valor i ciència que se donàs amb ànimo d'aixecar-se Dictador per resoldre qüestions i formular regles i fer que tothom se comprometés a observar-les», en una malèvola al·lusió al seu cunyat Marià. Per la seva banda, el mateix Pons i Gallarza va dubtar molt temps entre els plurals femenins en *a* o en *e*: el 1867, Muntaner escrivia a Aguiló que Pons,

a pesar del ejemplo de Milá, antes de adoptar tu sistema quería estudiar a fondo la materia y dudaba mucho que su decisión te fuese favorable, pues no hace mucho que al mandar una composición a Pelayo Briz para su Calendario tuvo el capricho de ponerla con tu ortografía, lo que le valió un buen rapapolvo de Briz, quien en una

33. Carta a Marià Aguiló del 3 d'abril de 1883. *Fons Marià Aguiló*, 48.3.5.

extensa carta adujo tan poderosas razones contra dicho sistema que le decidieron a tomar la resolución arriba expresada.³⁴

I encara el 1874, quan la crisi de mallorquinisme en els jocs feia temps que havia esclatat, Fortesa li deia a Aguiló: «He fet una xerrada amb En Pons, diu mal dels dos partits; però no vol pertenéixer als de les as per cap manera, diu que aquests aprenen poc i es altres volen sobre massa».³⁵ Però sobretot se separaven de tot allò que podia representar el model lingüístic d'Aguiló els que defensaven «el mallorquí que ara es parla», sigui per principis lingüísticoideològics, (Manuela de los Herreros) sigui per necessitat artística: recordem que una bona part de la producció catalana a Mallorca d'aquells anys és de caire costumista i, per tant, abocada quasi necessàriament al dialectalisme. Encara el 1893, Pere d'A. Penya escrivia al seu cunyat Miquel V. Amer —aquest sí, seguidor d'Aguiló— el següent:

Gracias mil por todos tus consejos literarios y muy bien observados; mas no creo alterar su redacción por la razon de que yo lo he escrito en mallorquín popular por estar destinado al pueblo más bajo o digamos ignorante de mi país. Si tratase de ponerlo en catalán seguiria todos tus consejos que son ciertos y verdaderos.³⁶

Un cas paradigmàtic en aquest sentit és el de la revista *La Ignorància* (1879-1883) i molt interessant la reacció d'Aguiló respecte d'ella i la seva llengua: enfront del menyspreu amb què la podia mirar Jeroni Rosselló, que opinava que «en Ferrà i n'Obrador amb la publicació de la Ignorància han destruït per complet lo poc bon gust que s'anava introduint respecte de la llengua. Ells l'han feta encara més vulgar i xavacana de lo que el vulgo la parla»,³⁷ Aguiló considerava que cada número de la revista era «un repàs de mallorquí de què qualche cosa se queda al Diccionari»³⁸ alhora, però, que considerava que un esforç cap a la unificació lingüística era desitjable: «També

34. Carta del 22 d'octubre de 1867. *Fons Marià Aguiló*, 50.3.2.

35. Carta del 23 de juny de 1874. *Fons Marià Aguiló*, 48.3.1.

36. Carta del 13 de juny de 1893. *Fitxes Casacuberta* de la Biblioteca de Catalunya. Fitxer 21.

37. Carta de Jeroni Rosselló a Marià Aguiló del 13 de gener de 1880. *Fons Marià Aguiló*, 52.4.5.

38. Carta a Tomàs Fortesa, desembre 1879.

a poc a poc podrien fer algun sacrifici a favor de la unitat de la llengua. Me sap greu que no s'hagen atrevit a usar l'*ny* nostra. Però això són pecats petits si troben recursos per arrelar-lo i millorar-lo».³⁹ Aquest interès per la llengua viva, per molt vulgar que pogués ser, és el mateix que el podia dur a la publicació del *Cançoner de les obretes en nostra llengua materna*, a recollir tot allò que es publicava fos a on fos o al reconeixement, malgrat totes les prevencions, del valor de la llengua del Rector de Valfogona.

Malgrat que Aguiló deixà moltes anotacions sobre llengua, el fet que aquestes només es trobin disperses en tot de paperets i paperets i la relació tan estreta establerta amb Tomàs Fortesa fa que si volem tenir una primera aproximació a la síntesi del pensament gramatical d'Aguiló l'haguem de buscar en els textos d'aquell, el qual, a partir de 1881, dedicà els seus esforços a la redacció d'una gramàtica mallorquina i a la publicació a la premsa mallorquina d'uns molt interessants articles lingüístics;⁴⁰ Aguiló, com sempre, hi trobava alguna cosa a dir, però també admetia que la *Gramàtica* de Fortesa, començada a publicar el 1890, era «una altra de les corones del meu catalanisme» i encara en aquell moment li recomanava que «Sens despreciar detalls que sovint obeeixen a lleis de la llengua, treballaria més per la unitat que per les excepcions».⁴¹ De fet, veia prou bé que la ciència lingüística estava agafant una volada que ell no podia seguir, per bé que l'admirava i, en el fons, creia que aquesta donaria la raó als plantejaments als quals ell havia arribat «a través dels ulls»: així, admirava els estudis de Balari i Jovany (amb qui es relacionà molt els noranta) fets «a la faisó alemanya» i creia «que la filologia arribarà, si ja no hi ha arribat, a una pila, pila de seguretats, algebràiques i sense rèplica».⁴²

39. Carta a Tomàs Fortesa de l'11 de juliol de 1879.

40. Per exemple, «Observaciones generales sobre la lengua materna» i «Reflexions gramaticals» apareguts al *Museo Balear* el 1886 i 1887, respectivament. La seva *Gramàtica de la llengua catalana* no aparegué completa fins a 1915, amb una introducció d'Antoni M. Alcover.

41. Carta del 29 d'agost de 1892.

42. Carta a Tomàs Fortesa del 12 de febrer de 1894.

En arribar a l'últim estadi del pensament lingüístic d'Aguiló, en destaquen sobretot dos aspectes. Són els que fan referència a l'arcaisme i a la «llengua de les muntanyes».

Hem vist que l'anatema «d'arcaista» cau sobre Aguiló bastant aviat, el 1862, impulsat per Bofarull.⁴³ Seguint la seva tònica d'actuació, Aguiló no respongué públicament als atacs, ni a aquest ni als que vingueren en anys successius. Ara bé, entre els seus papers sí que es conserven moltíssimes notes i textos breus que fan referència a aquest tema. Però el més remarcable és que totes són tardanes, dels vuitanta. Per què trigà tant a entrar, ni que fos per a ell mateix, en aquesta matèria? Apunto només unes quantes idees: d'una banda, és cert que ell mateix anà accentuant amb els anys un real arcaisme en la seva llengua literària —i la seva obra *Focs Follets*,⁴⁴ de 1881, n'és un bon exemple— i entre els seus coneguts d'aquesta època ja era constant la referència a la detecció i persecució de «mots poc genuïns», poc «purs», un dels molts motius, per exemple, de les seves topades amb Ramon Picó, el qual seguia, tanmateix, el seu model de llengua literària. En segon lloc, a les antigues acusacions de vint anys enrere se n'hi havien sumat de noves i aquestes, sembla, poden ser el detonant de l'autodefensa d'Aguiló i de les seves notes dels anys vuitanta sobre el tema de l'arcaisme: em refereixo a les de F. M. Tubino a la seva història de la literatura catalana. De fet, és quasi una constant que cada vegada que Tubino comenta algun aspecte de l'obra o de la persona d'Aguiló ho faci fent referència també al seu «exagerat» arcaisme; és aquesta una de les coses que a Aguiló el va molestar de la visió que en donava l'autor andalús, contra el qual envesteix moltes vegades en les seves notes.⁴⁵ Hi hauria, encara, un altre factor que

43. TOMÀS, Margalida. «Marià Aguiló i Antoni de Bofarull davant la llengua catalana». Dins: ANGUERA, Pere [et al.]. *Sis estudis sobre Antoni de Bofarull*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1996, p. 41-56.

44. AGUILÓ, Marià. *Focs follets*. «Estudi introductori» de Margalida Tomàs, Tarragona: Arola Editors, 2006, p. 9-47.

45. *Fons Marià Aguiló*, caixes 28 (carpetes 2 i 7) i 29 (carpetes 1,2 i 3). En reproduïxo només una: «Arcaisme. Lo qui ha usat més d'eix mot i casi com un dicteri parlant del renaixement de la literatura catalana és un andalús que ha improvisat un llibre sobre dita renaixença.

Com ha captat els documents per escriure la seva obra, ha recaptat també els judicis que estampa en ella dels qui han començat i seguit el citat renaixement.

explicaria aquest interès per explicitar la seva visió sobre el tema de l'arcaisme a partir dels anys vuitanta i és que ell mateix l'acaba lligant amb un altre aspecte que es va accentuant i agafant cada vegada més presència en les seves notes d'aquests anys: el de la puresa de la llengua «incontaminada» enfront de la llengua de les ciutats. Aguiló, ja ho sabem, per la seva pròpia biografia i, sobretot, gràcies a les seves excursions folklòriques tingué més aviat que ningú un coneixement real de la llengua parlada al llarg dels països catalans, a ciutats, pobles i llogarets. I això li permeté veure la pervivència, la vitalitat i la riquesa de la nostra llengua. I aquesta sí que és una idea que recull una i altra vegada i des d'anys més primerencs. Per exemple, deu ser de l'època de València, una nota que diu:

La lengua de Jaime 1º se conserva todavía, pero no intacta en ningún punto determinado, sino repartida por todas las comarcas de la corona catalana [...].

El que fuese recorriendo pueblo por pueblo los millares de la corona sabría la lengua catalana con los matices locales, más la lengua del sig. 13. 14 y 15 que a varios parece estraña y del todo anticuada. Obtendría lo mismo y más que el que lea todos los libros escritos en provenzal catalán desde el siglo 12 acá.⁴⁶

Un altre paperet diu:

Parece providencial el hecho de que cada comarca de las que hablan la lengua catalana se haya quedado con una porción de palabras de la lengua del sig 14 y 15 que han desaparecido y se han cambiado en otros puntos y que recogidas en cada una de estas comarcas rehacen y completan la antigua lengua y hacen que viva todavía la que todos creen muerta de manera que tiene si cabe más vida que las otras

I dat que això no sia. Se comprèn que puga improvisar una obra sobre la política d'alguns catalanistes, sobre les simpaties o antipaties que poetes i prosistes li despertien, etc. etc. Per judicar de l'Arcaisme sense senyalar els arcaismes no s'ofendrà el Sr. Tubino si dubtam de la seva competència. Si no bastàs el sentit comú per rebutjar tal jutge bastaria donar una ullada als textos catalans que copia, tan farcits d'errades en el català corrent, que el desautoritzen per aixecar-se a judicar de lo més íntim de nostra llengua com són els arcaismes, puix a lo més podria dir que tal mot no existeix en el Diccionari den Labèrnia, lo qual sap tothom i no és dir gran cosa».

46. *Fons Marià Aguiló*, 28.1.2., d. 12.

lenguas de naciones grandes cuyo lenguaje no es ni de mucho el del siglo 15.⁴⁷

En canvi, en les mateixes notes sobre l'arcaisme, totes elles escrites en català, cosa que indica una redacció més tardana,⁴⁸ Aguiló afegeix una matisació a aquesta idea de la pervivència de la llengua oral: sí que es va mantenir sempre, però depauperada a les grans ciutats,⁴⁹ de manera que «la llengua de la nostra pagesia és la dels nostres arxius i la de la literatura antiga, lo altre és el testimoni d'una decadència vergonyosa»;⁵⁰ I, així, es refereix una i altra vegada a la «conservació de l'antic llenguatge en la muntanya», a «la riquesa perduda de tants vocables com queden per muntanya», a «aquests muntanyesos tan aferrats a la seua justament han olvidat la llengua de sos pares? Per ells no és arcaic res primitiu, sinó la llengua que parlaven en el segle 15 i en què han seguit llegint-hi fins ara. Los qui tal diuen o no coneixen Catalunya en ses afraus més antigues i més aïllades o tenen orelles de suro per no sentir la llengua en què se'ls parla. En un o altre cas no tenen dret per parlar d'arcaïsmes».⁵¹ I així podríem continuar. Aquesta derivació d'un pensament que el discurs dels jocs del 62 ja presentava, però que s'accentua de manera espectacular a partir dels vuitanta, ha d'anar lligada sens dubte al mateix procés de manipulació a què Aguiló sotmet el paper de la poesia popular en el

47. *Fons Marià Aguiló*, 28.2.2. d. 1.

48. A més de la llengua en què estan redactades les notes, una altra manera de situar-les en el temps és la informació que ens dona el paper sobre el qual estan escrites, normalment paper reutilitzat. Sovint són convocatòries de reunions, actes, etc, en les quals consta la data, amb la qual tenim una aproximació a la data de redacció.

49. «Els pobles havien viscut amb un aïslament que a tota pressa desapareix. Conservaven el patrimoni antic. Tot lo que lleguen era dels segles 14, 15 i 16 [...] Assustar amb l'*arcaisme* ha estat una tretra de l'amor propi ferit, no el poble que se n'ha queixat. Ara que les minyones s'afronten de dir els mots del poble, que Barcelona ho invadeix tot, que es desnaturalitza al poble. Les monges franceses ensenyen a les pobres criatures dels *Assilos* una llengua inverossímil de castellà agavatxat. L'aprenteu treu de l'escola el no sebre cap llengua. Alguna fraseologia de toros pronunciat a la catalana. Quan volen parlar en català el destrossen amb frases de periòdic que esgarriren. Les dones de fàbrica, els soldats, els casinos, els diaris, etc.». *Fons Marià Aguiló*, 28.2.3. d. 4.

50. *Fons Marià Aguiló* 28.2.3. d.16.

51. 28.2.3. d. 18.

desvetllament del nou moviment literari.⁵² Perquè ara les discussions sobre la llengua van lligades a una nova necessitat, la de reivindicació del propi paper en tot el procés de recuperació de la nova literatura catalana. Havia arribat ja el moment d'historiar el moviment, com havien fet Rubió i Ors el 1877 o Tubino el 1880. Aguiló, sempre tan impossibilitat a causa de les seves pròpies limitacions per donar per acabades les seves feines, necessitava, encara més que els altres intel·lectuals contemporanis, defensar la seva aportació al moviment literari. I si ell, abans que els altres, havia trepitjat afraus i muntanyes, viles i llogarets, buscant cançons tradicionals, i ell era qui més n'havia recollit, era perquè ja d'entrada preveia el paper desvetllador que tindria aquesta literatura. Això, que és la idea base del pròleg del seu *Romancer popular de la terra catalana*,⁵³ es troba també en les notes sobre llengua conservades, i precisament lligat al tema de l'arcaisme. Així, la citació abans reproduïda, «La llengua de la nostra pagesia és la de nostres arxius i la de la literatura antiga, lo altre és el testimoni d'una decadència vergonyosa» acaba amb la següent frase, assenyala-da, a més, amb el seu particular signe d'atenció: «La poesia popular se pot dir que es la mare de nostra renaixença». En un moment determinat també Aguiló es plantejà escriure la seva visió de tot el procés de renaixement literari, la seva història.⁵⁴ El projecte quedà reduït a

52. TOMÀS, Margalida. «Piferrer, Milà, Aguiló, davant la literatura tradicional» [en línia]. *Catalònia 1 (Literatura popular catalana del segle XIX)*, revista en línia del Séminaire d'études catalans du groupe de recherches CRIMIC (EA 2561) de l'Université Paris-Sorbonne. <<http://www.crimic.paris-sorbonne.fr/actes/catalonia1/2008.htm>>.

53. «Exa poesia anònima y humil, la única capaç de desarmar la crítica y la enveja, me semblava aposta per tornar á encendre'l foch de l'amor patri en los cors en que n'hi covàs una sola espurna. La fruició misteriosa [...] y l'amor que mes tart despertan á la llengua que s'ha après de confegir tot breçolantse y condormintse al sò de ses tonades, me'n exageravan el poder y la vàlua, fins al punt de creurels ab prou força per axecar ells sols la sacrílega llosana d'oblit que n'Aribau, en Cortada, en Martí, y singularment en Rubió y Ors havian intentat remoure y alçapremar ab llurs rimes catalanes.» AGUILÓ, Marià. «Pròleg al *Romancer Popular de la Terra Catalana. Cançons Feudals Cavalleresques*». Dins: *Obra en prosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 92.

54. La forma externa que havia pensat era la de simular un conjunt de cartes enviades a un amic (Josep Vich), les quals, ja mort aquest, tornaven al seu poder. Només deixà escrita una carta sencera, una mena d'introducció, amb data simulada d'octubre de 1850. *Fons Marià Aguiló* 28.5.1.

aquests centenars de paperets i notes, en què molt sovint les defenses de la seva concepció de llengua literària van entrelaçades amb els atacs a aquells altres escriptors que podien fer-li ombra en el paper de capdavanter i, molt especialment, a aquell que l'havia atacat fins al final, Antoni de Bofarull. Només unes poques mostres: amb l'encapçalament «Arcaïsme», escriu Aguiló cap a 1880: «Ningú estava preparat per llegir català en la llengua que es conserva i que es parla en les encontrades a on se parla bé i les primeres obres del renaixement adelantaven poca cosa puix basta llegir *L'orfeneta* [...] L'acusació d'*arcaïsme* fou l'única manera de defensar el seu *castellanisme*; però aquesta acusació no ocorregué fins que veren que sortien joves que feien ús d'aquelles paraules que havien oït. La nota posada en els jocs florals del 61 a la poesia den Rosselló fou feta per en Rubió. El *vertader català* assustava als catalanistes de llavors Rubió i Bofarull».⁵⁵ Altra: «La renaixença de la llengua ha vengut a manifestar l'oblit en què havia caigut i res ho prova més que els disbarats dels que s'han posat a cultivar-la. I deixant i perdonant els joves barcelonins que s'han ensajat en los setmanaris, etc., fixem-nos en tres dels qui han escrit en català i els tres volen esser cap de taula de la *Renaixença* i de la llengua, en Rubió, en Bofarull, en Balaguer.»⁵⁶

Podríem seguir reproduint afirmacions d'aquest tipus que, amb més o menys matisacions, van repetint els mateixos arguments. Aguiló arribava al final del camí de la seva pròpia relació i elaboració d'un model de llengua literària, que havia hagut d'anar adaptant a les diferents necessitats de més de quaranta anys d'ús: llengua estrictament poètica primer, llengua per a tasca erudita, llengua de divulgació i, finalment, llengua en procés de normalització, amb mínimes però reals possibilitats de guanys econòmics, apta per a llibres i publicacions i per a la qual calia, cada vegada més, trobar un model i unes normes. I a la qual s'anaven incorporant noves lleves d'intel·lectuals, com els homes de *L'Avenç*,⁵⁷ amb nous estudis o amb noves propostes, mentre el fet de la seva recuperació començava a ser història, una

55. *Fons Marià Aguiló* 28.2.3. d. 15. El text és escrit en un full del Congreso Americanista de setembre de 1879.

56. *Fons Marià Aguiló* 28.2.3. d. 18.

57. No he sabut trobar cap referència a la revista ni als seus promotors en la correspondència d'Aguiló ni en les seves nombroses notes disperses.

història en la qual calia remarcar els serveis prestats. Són moltes etapes diferents que demanen, com tants altres aspectes de la tasca d'Aguiló i dels seus companys de batalla, uns estudis més aprofundits.

Setembre 2009